

Presència de neveres (pous de neu) al Priorat

Ramon Amigó i Anglès
Onomasidleg
ramon.amigo@terra.es

Resum

L'objectiu d'aquesta investigació ha estat saber en quantes poblacions de la comarca del Priorat hi va haver dipòsits de neu o gel per poder-se dedicar al comerç d'aquestes mercaderies, tal com n'hi va haver, en els segles del XVI al XIX, a la majoria de comarques dels Països Catalans en les quals ho permetien unes temperatures ambientals prou baixes com les que s'observen cada hivern en molts punts del Priorat. El resultat ha estat poc favorable, amb només cinc pous descoberts enllà de la zona dominada per la cartoixa d'Escaladei, una comunitat que –ella sí– va ser activa en aquest comerç.

Paraules clau: Comerç, neu, nevera, pou de neu, terme (municipal).

Resumen

El objetivo de esta investigación ha sido saber en cuántas poblaciones de la comarca del Priorat hubo depósitos de nieve o hielo para poderse dedicar al comercio de estas mercancías, tal como los hubo, en los siglos del XVI al XIX, en la mayoría de comarcas de los Países Catalanes en las cuales lo permitían unas temperaturas ambientales suficientemente bajas como las que se observan cada invierno en muchos puntos del Priorat. El resultado ha sido poco favorable, con sólo cinco pozos descubiertos más allá de la zona dominada

por la cartuja de Escaladei, una comunidad que –ella sí– fue activa en este comercio.

Palabras clave: Comercio, nieve, nevera, pozo de nieve, término (municipal).

Abstract

The objective of this investigation has been to find out in how many villages in the district of the Priorat had existed store houses to keep snow or ice to enable trading with such a kind of merchandises, in the same way as they existed, in the centuries from XVI to XIX, in the majority of districts of the Catalan Lands in which this was possible in reason of the presence of atmosphere temperatures low enough as they are registered every winter in the Priorat. The result has not been very favourable, with only five store houses detected outside the zone dominated by the Carthusian monastery of Escaladei, a community that –indeed– was active in this kind of trading.

Key words: Trade, snow, store house (well) for snow, township.

1. Un cop d'ull a la conservació i al comerç de la neu

Després d'haver escorcollat tots els racons del Camp de Tarragona a la recerca de neveres, és a dir, de pous de neu o de gel, i d'haver-ne localitzat fins a trenta-dos dintre d'aquella zona i tres més de situats a molta proximitat, a la Conca de Barberà, dos dels quals a Vilaverd i un al mas de Mateu, als Cogullons, tal com s'explica a Amigó, 2002, p. 238; després d'això, hem tingut curiositat de saber què havia passat pel Priorat quant a la recol·lecció i conservació d'aquesta mercaderia que era comercialitzada com qualsevol altra, per ací des del segle XVI –si no d'abans– i fins a mitjan XIX, amb gent que hi tractava, que hi especulava, que establia contractes de proveïment, amb universitats que convocaven subhastes i formalitzaven monopolis, amb notaris i fiadors que hi intervenien, i dotzenes de traginers que en garantien el transport. Els pous de Prades, que devien ser els més antics del Camp i que havien estat els més actius, van ser destruïts per la soldadesca francesa l'any 1811 i ja no devien ser refets, perquè després d'aquella guerra van venir les bregues carlines, que van comportar l'incendi d'aquella vila, el 1837, i un malviure general, pertot al país, acompanyat d'intensa misèria. I, per altre cantó, no es va tardar gaire a descobrir la manera de produir gel artificial. L'any 1862, a l'Exposició Universal de Londres, l'enginyer francès Ferdinand Carré va rebre un premi per haver aconseguit fer gel amb l'ús d'amoníac. L'invent es va propagar ràpidament pertot arreu, i es

va anar perfeccionant. La notícia va ser rebuda amb joia col·lectiva per la facilitat que el procediment oferia de produir fred a voluntat, sense haver de dependre de les condicions climatològiques i de l'esforç d'uns nevaters, d'uns comerciants i d'uns traginers que prou feien perquè arribés gel a tanta gent com podien. El 1887, sembla que fou per primera vegada, que se'n va produir –d'artificial– a Reus, a la farmàcia Piqué, del portal de Jesús. Una vintena d'anys més tard, a Reus mateix ja hi havia dues fàbriques de gel produït a voluntat, i n'hi havia diverses més d'escampades per una colla de ciutats de Catalunya.

En el llibre que s'ha dit, s'estudien diversos aspectes dels pous, del comerç que en derivava, del transport, dels arrendaments, i se'n fa una mica d'història a partir d'una mica de documentació de primera mà que es va poder consultar. Ara, en aquest article, ens limitarem a inventariar els pous que hem pogut saber que hi havia hagut al Priorat, sense entrar en anàlisis historicistes que requeririen localitzar documentació, una documentació que deu existir, encara que només sigui en una petita quantitat, i dispersa, potser en arxius familiars, però que no sabem on se la pot trobar, ni estem en condicions d'emprendre'n la recerca més enllà de les consultes fetes fins ací, unes consultes que, en aquest sentit de documents, no han donat cap resultat positiu. Potser l'arxiu d'Escaladei aportaria alguna cosa; però l'accés no hi és fàcil.

Hi ha diverses maneres de localitzar neveres. La més eficaç i segura és trobant-les, senceres o ensorrades, o trobant-ne vestigis suficients perquè hom se'n pugui arribar a fer una idea. És el que ha passat al mas de Magrinyà –administrativament parlant, del terme de Colldejou, que correspon al Camp, però en un tascó de territori que geogràficament pertany al Priorat, entre la Torre de Fontaubella i Marçà–, i a Poboleda, dos llocs on se n'han trobat residus, tal com explicaré més enllà. Hi podríem afegir Falset, on no hi ha romanalles visibles a la superfície, però en queda record i se sap on són, sota terra. Una altra manera és trobar una hisenda o una parada que la gent coneix amb el nom de Nevera o del Pou de Gel, o de la Neu; encara que no hi hagi record d'haver-n'hi vist cap, es pot donar per segur que hi havia estat; és el que ha passat a Capçanes, a la Morera de Montsant i a Pradell de la Teixeta, tal com també explicarem més enllà. I també pot passar que es vegi un document que parli d'un pou i que no hi hagi manera de localitzar-lo, com referirem que ha passat a Cornudella de Montsant.

2. Poblacions sense rastre de pou de neu

Parlarem dels vint-i-tres termes municipals de la comarca –inclosa, naturalment, la pedania d'Escaladei. Uns termes d'extensions desiguals, petites com els de la Torre de Fontaubella i de les dues Vilelles, que no arriben a 6 km², i tan grans com el de la Morera, amb més 52 km², i el de Cornudella, amb gairebé 63, però comprenent-hi en aquest cas els termes antics de Siurana (Amigó, 1995 i 1998) i d'Albarca (Llopis, 1994). Tots plegats fan que el con-

junt de la comarca tingui quasi 500 km² amb una població de 9.196 ànimes l'any 2001. És un territori força trencat, amb unes altituds que van dels 192 m sobre el nivell de la mar, a la vileta del Masroig, als 650 de les cases d'Ulldemolins; i d'entre els 50 m d'allà on el riu de Siurana abandona la comarca per anar a morir a l'Ebre, vora Garcia, fins als 1.163 del capdamunt de Montsant. Unes diferències d'altitud de més de mil metres entre la part més baixa i la més alta, separades per una distància de només uns vint-i-tres quilòmetres, en línia recta.

Començarem per relacionar els disset termes en els quals no hem trobat cap rastre de nevera, i continuarem parlant, després, també d'un en un, dels altres sis, que en seran set quan hi haurem afegit la nevera del mas de Magrinyà.

A *Bellmunt* vam interrogar un grup d'homes que feien tertúlia al carrer, entre els quals Ramon Cervera Llauredor, i cap d'ells no havia sentit parlar mai de cap pou o nevera. Més tard, vam repetir la consulta adreçant-nos a Maria del Carme Simó, que s'interessa d'una manera remarcable per tot allò que afecti el seu Priorat; la resposta que en vam obtenir va ser idèntica: que en aquest terme no hi ha hagut mai res d'això. Ella mateixa va consultar una veïna que noranteja, amb bona memòria, i va confirmar la negativa.

A *la Bisbal de Falset* vam consultar separadament Remigi Perelló i Josep Perelló, àlies Peremateu (que sordeja), i vam trobar que no en saben res. Un d'ells només havia sentit parlar d'una cosa així en un programa emès per la televisió.

A *Cabassers* no teníem cap motiu per a no fiar-nos plenament del llibre de Vicenç Biete Farré (Biete, 1979), la bona qualitat i els encerts del qual tenim ben comprovats; i també de la seva monografia exemplar sobre Cabassers (Biete, 1991); però també ens va venir bé de parlar amb Josep Masip i Bru, exalcalde, amb el qual vam sostenir una conversa, agradable i denotadora de ganes de servir, però que va resultar infructuosa, és a dir, que el Sr. Masip no havia sentit parlar mai de cap pou de neu ni de cap nevera a Cabassers, igual com es veu en els llibres del bon amic Biete, que tampoc no n'indiquen cap.

A *la Figuera*, ens vam entrevistar Joan Viejobueno, de 43 anys, a la Cooperativa; va confessar que no ha sentit mai que es parlés de cap nevera, pel terme. També vam parlar amb Albert Rué Santalé, de cal Rué, de 64 anys, que havia estat molts anys alcalde. És pagès i caçador, i ha corregut el terme en totes direccions. Afirma que no hi ha hagut mai cap nevera al terme.

Gratallops va ser seriosament explorat per Jaume Sabaté, una exploració que va conduir a la publicació d'un llibre (Sabaté, 1994), en el qual no surt enlloc la paraula nevera ni pou de neu. Això ens bastava per a estar segurs que no hi va haver cap tràfic amb el fred, en cap època. Tanmateix, parlant d'altres coses amb un parell d'homes d'aquest lloc, vam treure el tema i van confirmar el que ja s'entén a partir del llibre de Sabaté: que mai no hi ha hagut una activitat nevatera.

Als *Guiamets*, vam consultar Josep M. Vallès i Margalef, un pagès també bon coneixedor del terme i amb inquietuds culturals. Va manifestar que no havia

sentit parlar mai de neveres fins que, fa poc, va anar a Poblet, i es va trobar que n'hi havia hagut una i va descobrir que antigament s'emmagatzemava neu i gel perquè estigués disponible quan se l'hagués menester, per protegir la salut o donar gust al paladar.

Al *Lloar*, també es deu a Jaume Sabaté Alentorn (Sabaté, 1988) que el terme hagi estat estudiat tan a fons. En aquest llibre tampoc no hi ha cap indicació que faci pensar que en aquell terme hi hagués hagut algú que s'hagués interessat per conservar aquest producte de la natura i després comercialitzar-lo.

A *Marçà*, a la primera visita que hi vam fer ens vam limitar a parlar amb un home, que no es va identificar i va dir que no havia sentit parlar mai de cap nevera, ni pou de gel. Després, vam fer la consulta a Enric Muntaner, que passa per ser un excel·lent coneixedor del territori municipal. Aquest sí: havia sentit parlar d'una sola nevera, però es referia a la del mas de Magrinyà, que és a poca distància del terme de Marçà, però en terra de Colldejou. El resultat va ser doncs desfavorable per al nostre propòsit, que era descobrir un pou de neu dintre del terme.

A *Margalef de Montsant*, ens va atendre amablement Miquel Amill Gibert, de cal Forn, de 62 anys. No havia sentit parlar mai de neveres, ni tenia idea que es feia negoci amb la conservació de la neu i del gel fins que va saber que existien els pous de neu gràcies que un dia va sentir que en parlaven a la televisió.

Al *Masroig*, la primera vegada d'aturar-nos-hi, vam parlar al cafè amb Ramon Vallès i Folch [amb -ch final, ens adverteix], de 80 anys, pagès. Sap què cosa és una nevera, perquè n'havia sentit parlar en altres llocs, però afirma que al Masroig no n'hi ha hagut mai cap. Quan hi tornem, per insistir en la recerca, ens rep cortesament Francesc Vernet i Mateu, de ca la Verònica. Ens explica que es parla d'un forn de calç, no gaire lluny de les Pinyeres, a l'Aubaga, en una parada paral·lela al riu de Siurana, sota la serra dels Palells. Ningú no en diu nevera ni pou de gel, però ell i algun company seu sospiten que podia haver estat un pou de neu, en lloc d'un forn de calç. No en sap la situació precisa i com que és una hipòtesi, sense confirmació ni verificació, no ens toca altre remei sinó conformar-nos amb l'afirmació de Ramon Vallès.

Al *Molar*, la primera vegada d'anar-hi per la consulta, parlem amb Josep M. Bargalló Perelló, de 60 anys, pagès. Queda sorprès de la pregunta i ens diu que no sap res de cap nevera. Hi tornem al cap d'un temps perquè ens havien recomanat de repetir la pregunta a cal Senyer. Amb una gentilesa poc corrent, un dels fills de cal Senyer, l'Amadeu Escoda Castellví, ens porta a visitar l'antic casali, ara deshabitat. No deixa de sorprendre'ns que la nevera fos dintre d'una casa, perquè totes les que hem vist havien estat a cel obert. A tocar d'una casa, com la de la Mussara, o d'un molí, com la del mas de Magrinyà; però no a l'interior d'un edifici. Contigu a l'entrada principal, un espai comunica amb una escala que permet de baixar una mica sota terra. L'acompanyant ens recomana molt de compte a causa del mal estat de l'indret. Al pis que trepitgem, hi ha un bon gruix de pols, o terra molt desfeta. Vora un angle pròxim, es veu

una arcada de maons. En un racó, hi ha un pou no gaire ample ni fondo. Sembla que no podia haver estat una nevera, sense excloure que hagués estat un lloc on la gent de la casa guardés neu per al seu ús particular. O qui sap si no havia estat una cisterna per al proveïment d'aigua. Ens acomiadem amb el convenciment que no hi havia hagut un pou de gel comparable a les construccions que es coneixen amb aquest nom.

A *Porrera*, ens atén Sebastià Mestres Ardèvol, conegut per Seba, exsecretari de l'ajuntament, i un altre home vellet que hi havia assegut al bar. Ni l'un ni l'altre no han sentit parlar mai de cap nevera. A més, la Sra. Simó, de Bellmunt, ha tingut la gentilesa de fer la consulta a uns parents seus d'aquest poble, de més de vuitanta anys, amb el mateix resultat.

A *la Torre de Fontaubella*, ens entrevistem amb Ignasi Serra Sabater, pagès. Li passa el mateix que a l'Enric Muntaner de Marçà: l'únic pou del qual té notícia és el del mas de Magrinyà. No ha sentit parlar mai de cap altre.

A *Torroja del Priorat*, parlem amb Jaume Aixalà Sabaté i ens explica que no coneix cap pou pròpiament dit. Que, per guardar la neu, feien uns clots a terra, una mica fondos, la hi comprimien, i la tapaven amb terra. S'hi conservava fins a l'estiu. Quan en volien fer servir, l'havien de descolgar. És el mateix procediment que em van explicar que practicaven a Duesaigües. L'inventari de noms d'aquest terme (Sabaté, 1995) tampoc no diu que hi hagués hagut cap nevera ni pou de neu.

A *Ulldemolins*, on vaig col·laborar amb el Ramon Pere, de cal Xiquet, en l'inventari dels noms de lloc d'aquell terme (Pere i Amigó, 1997), no vam trobar cap indicatiu que hi hagués hagut un pou, o nevera. Vam saber, en canvi, que, el 1625, van tenir tractes amb un proveïdor foraster per si portaria neu per les festes de sant Jaume, que durarien tres dies, i que la vendria a un diner la lliura. Una confirmació que pel terme ningú no s'havia preocupat a l'hivern d'emmagatzemar gel per a l'estiu.

A *la Vilella Alta* vam trobar tres homes que prenien el sol en un recer, abans d'entrar al poble; un d'ells de més de vuitanta anys i el més jove, de seixantaisis, i van manifestar que no havien sentit parlar mai d'una cosa així. Jaume Sabaté (Sabaté, 2000), del Lloar, tampoc no fa cap anotació que pugui donar a entendre que hi hagués hagut res d'això, ni en el record de la gent ni en cap dels molts documents que ha examinat.

Per fi, a *la Vilella Baixa*, un altre Jaume Sabater, de 78 anys, en una casa en la qual venen vi —vam cometre la lleugeresa de no anotar-ne el nom—, també li va venir de nou sentir parlar de neveres o pous de neu escampats pel terme.

Fins aquí, la relació de l'escorcoll fet i que ha donat resultats negatius, volem dir uns resultats que fan comprendre que en aquestes disset poblacions no s'havia practicat l'explotació del producte del fred, no pas perquè en alguna d'elles, si no en la majoria, les temperatures d'hivern durant uns quants dies no baixessin prou per a solidificar l'aigua, sinó per alguna altra raó que ara no és el moment de buscar. Allò que convé de fer ara és parlar dels pous de neu que hem descobert que hi havia hagut, i explicar-ne el poc que en sabem.

3. Uns quants pous localitzats

A *Capçanes*, el Sr. Josepet Pena Nomen, de cal Manel, de 77 anys, va dir que hi ha una finca coneguda per la Nevera, que és als Marmellans, cap als Guiamets, a la serra de l'Espasa. Segons el mapa de l'ICC, la partida dels Marmellans és a ponent de la carretera que va de Marçà a Capçanes, al peu d'un tossal mesurat en 294 m. Hi ha una bassa. Però no sap si hi va haver cap pou de neu, no ho ha sentit a dir mai. L'únic testimoni que en queda és el del nom de la hisenda i és una indicació suficient perquè es pugui proposar –i gairebé assegurar– que hi havia hagut un dipòsit destinat a guardar neu, o gel.

A *Cornudella* (Amigó i Espasa, 1990, p. 229) el 1989 hi havia molt poca gent d'edat avançada que n'hagués sentit parlar i ara, setze anys després, encara n'hi deu haver més poca, si algú queda d'aquella gent. No quedava cap senyal de la construcció i deien que havia estat a la terra de cal Serraller, del carrer del Tou, entre el camí de Montsant i el barranc de Sant Joan, més amunt de la Bassa –que devia ser la bassa geladora del pou–, molt prop, al NNO de la vila. Els documents que en parlen són força explícits. Diuen que l'any 1708, durant la guerra de Successió, quan l'exèrcit castellà ja havia ocupat aquesta zona, amb la ciutat de Lleida inclosa, la confraria de Sant Salvador, que devia ser la propietària del pou, l'havia arrendat a Pau Vallverdú i Miquel Perulles, per 10 lliures. La mateixa confraria, l'any 1764, va arrendar el dret de vendre gel i aiguardent fresc –que llavors coneixien per “xorrillo” (que en català seria ‘rajolí’, però que no sembla que volgués dir això)– a Isidre Grau, de Reus, habitant de Cornudella. El 1789, la confraria va tractar amb Gabriel Revull la venda del pou i les terres que l'envoltaven per 700 lliures. Més tard, el 1815, es diu que s'havia venut el pou a cens, a Josep Aragonès Estivill, amb les basses, per 400 lliures. Aquí es devia acabar el negoci del gel, perquè no s'ha trobat que se'n parli més i, per altra banda, ja començava a ser l'època del declivi –si més no per aquesta zona– on els francesos havien fet moltes destrosses i aviat començarien les bregues carlines.

A *Falset*, un home de 79 anys, consultat accidentalment, va dir que hi ha el carrer de la Nevera, per allà a la font Vella. Però que no havia sentit parlar mai de cap pou de gel ni de cap nevera. Això, el nom del carrer, és un primer indicatiu que n'hi havia hagut una. Examinant el mapa de Falset de la Geografia de Carreras Candi, trobo el barranc de la Nevera, afluent del de la Vila, per allà on hi deu haver el carrer indicat per aquell informador.

Vam anar al barri de la Font Vella. Cap carrer no duu el nom de la Nevera. Una senyora de cap a quaranta anys, la Rosa Maria, ens l'indica –el més estret de per allí, en direcció O-E–, i diu que el nom li ve de fer-hi molt de fred. Li manifestem els nostres dubtes sobre aquest origen del nom. Li expliquem una mica damunt per damunt què era una nevera i li insinuem que potser per aquest carrer s'anava al camí que conduïa a la nevera, al pou de neu. Ens acompanya a veure tres individus de més edat que acabaven de fer una partida de petanca. El més entrat en anys, Artur Cubells i Juncosa, que resideix a Falset però

és del Masroig i ha publicat alguns llibres, sobre la guerra, coincideix amb l'origen manifestat per la Rosa Maria. A un altre dels tres li sembla com si alguna vegada hagués sentit parlar del que diem nosaltres, però no ho pot concretar. El tercer viu a Alemanya, i no en sap res, com és natural. Ens recomanen d'anar al local dels jubilats, a la plaça de la Quartera. Hi anem, i tots els del grup que jugaven a cartes afirmen que el carrer es diu així perquè hi fa molt de fred. Decidim abandonar.

Quan ja teníem el cotxe en marxa i avançàvem per anar-nos-en, passa per allí la Rosa Maria, amb la qual havíem parlat una mica abans. Ens fa parar per dir-nos que ja ha parlat amb la Neus, que és qui sap on era la nevera. Visitem la senyora Neus Brull Rofes, de cap a seixanta anys, al carrer de la Nevera. Ens explica que un oncle seu deia que, segons un avantpassat, en aquell carrer hi havia una casa en la qual guardaven neu per conservar aliments i certs altres productes. La casa ja no hi és. Era al final del cantó nord del carrer més estret dels retolats de la Font Vella. Per aquella banda, no hi ha cap més casa. Ens acompanya a veure el senyal que queda del pou. Un veí, que també ho sap, ens fa observar unes pedres que en podien ser el brocal. El van descobrir quan van pavimentar el carrer; hi queda arran. El diàmetre d'aquella circumferència és petit, potser d'un metre. Tenim la impressió que era un pou molt poc important però, així i tot, el producte es devia comercialitzar, si més no a escala local.

Tornats a Falset a fer comprovacions, retrobem aquell veí que havíem vist el primer dia, que és Basili Ferrer Martí. Concreta que la nevera no era dintre de cap casa i que devia ser com una gerra gran, col·locada sota terra. Diu que la paret interior d'aquell recipient era semblant al granit. Actualment, no se'n veu res. No hem sabut retrobar ni el senyal que la Sra. Neus ens havia volgut fer veure i que llavors devíem tenir la il·lusió d'haver vist.

Que aquesta nevera, petita i tot com era, hagués deixat al carrer un nom que encara s'hi conserva, sense oficialitat, pot voler dir que havia tingut una certa importància, si més no als ulls dels vilatans de l'època, que devem haver de situar cap al segle XVIII. No hem trobat ningú que sàpiga res de l'activitat que hagués generat la presència d'aquell dipòsit de fred, però cal creure que en va generar alguna. A Falset, produir gel no costa gens, cada hivern; aquest últim mateix, que ha enllaçat l'any 2004 amb el 2005, ha tingut algun dia amb una temperatura de -12°C. No cada hivern és tan rigorós, però sempre hi ha diversos dies sota zero.

Hem observat que d'ençà de la publicació del meu llibre sobre *El tràfic amb el fred*, gent que l'ha llegit i a la qual han agafat ganes de col·laborar en aquesta feina ens informa generosament d'haver observat clots que potser havien estat una nevera. Al terme de Falset, a partir del coll del Guix, a la carretera general de Reus a Móra, una mica enllà cap a l'O del trencall de Pradell de la Teixeta, a l'esquerra, arrenca un mal camí. Al cap d'un km, o potser una mica més, hi ha una cruïlla amb un cartell que marca, cap al N, l'ermita de santa Bàrbara; cap al SE —que és d'allà on es ve—, el Morral; cap a l'O, la torre de l'Altafalla / el mirador de les Torres, que deu ser el tossal de Soleies del mapa del Priorat de

La nevera de Falset

la GGCC (p. 11). Seguint aquest camí, al cap d'unes vuitanta passes, a l'esquerra, hi ha un gran clot que podria haver estat un pou. Hi ha tanta vegetació arbustiva, baixa i espessa, i un desnivell tan brusc arran del camí, que hom no s'hi pot acostar sense risc i res no es veu clar. La paret que es pot observar no és de carreus com els que normalment revesteixen les neveres, sinó de roques

irregulars. El mapa de Falset del *Nomenclàtor* marca uns punts d'extracció de minerals per allí a poca distància. Finalment, trobem qui informa que aquell clot corresponia a un forn de calç.

El mas de Magrinyà és al terme de Colldejou, només a cosa de dos km a l'ESE de la vila de Marçà, a l'extrem d'una llarga falca d'aquell terme que penetra al Priorat geogràfic però que correspon administrativament a la comarca del Camp. Per aquesta raó, aquest pou no va ser inclòs a l'estudi dels pous del Camp; i potser també perquè, en aquell moment, vam considerar que era situat massa endins d'una altra comarca, no com passa amb els de Vilaverd i el del mas de Mateu, dels Cogullons, que eren a la mateixa frontera que fa de límit entre el Camp i la Conca de Barberà. Vam ser atesos, al mas de Magrinyà, pel Cisquet de Colldejou, que és l'encarregat de la hisenda.

La nevera és a cosa de 150 m al NNE del mas, a mà dreta del camí que hi porta des de la carretera, poc abans d'arribar a l'edifici, a una altitud lleugerament inferior als 300 m sobre el nivell de la mar. El clot, sense cúpula, està tan embrossat, i deu fer tants anys que ho està, que ni el Cisquet no sap ni diàmetre ni profunditat, perquè mai no ha tingut ocasió de veure'l. Nogensmenys, un altre informador, anys enrere, ens havia dit que el diàmetre era d'uns cinc metres i que la profunditat era de tres o quatre, sense descomptar el gruix de runa i brossa del fons. Vora seu, hi ha una bassa gran, que sembla que corresponia a un antic molí fariner. Un document, que podria ser del segle XVIII, de la comunitat de preveres de Reus, que és una "Memoria de la neu portava Banus del pou de la Fatarella treginada de la Torre de Fontaubella a rahó de 3 ll. cada camí". Fa l'efecte com si a la Torre hi hagués hagut un pou intermediari on els de la Fatarella deixaven la neu transitòriament fins que els de Reus l'anaven a buscar. El pou no devia ser exactament a la Torre, sinó al mas de Magrinyà, ben a tocar del terme de la Torre, però a tres quarts d'hora de les cases d'aquella vila.

A *la Morera de Montsant*, segons explica Eugeni Perea (Perea, 1984, p. 37 i 95), una partida de terra més aviat minúscula és coneguda per la Nevera. És a uns 2 km al SO de les cases de la vila, a 1,5 km a l'ENE de la Conreria i també a cosa d'1,5 km al SE de la Cartoixa, entre dos colletons, un punt que no és ni obac ni solà, fent ús de la manera d'expressar-se de Ramon Sabater Musté, de cal Mateva, de la Morera, que coneix bé aquell sector; és lleugerament per sota dels 600 m d'altitud, a poca distància al N de la frontera que separa el terme de la Morera del de Poboleda, entre les Costes, la Vinya Gran, els Bessons i les Falles. El nom surt anotat en una *Medición del termino de la Morera*, de 1846; a l'*Amillaramiento* de 1863 i al cadastre de 1879. No queda cap rastre físic del pou; només en queda el nom, que la gent amb la qual hem parlat no relaciona amb cap pou de gel i que la que va consultar Perea n'atribuïa la procedència al fet que hi bufi un vent molt fred, una definició confirmada pel Sr. Ramon Sabater, que, a més, explica que, fora d'aquella finca, però no gaire lluny, hi havia una barraca rodona, de pedra, molt ben feta, de dos o tres metres de diàmetre, que no era un pou; no sembla que hagués tingut res a veure amb la neve-

La nevera del Mas de Magrinyà

ra. Tanmateix, no s'hauria de posar en dubte que el nom és un testimoni fidel de l'existència, en èpoques passades, d'un pou de neu del qual s'ha perdut el record. Encara que no en tinguem constància, podem pensar que era propietat de la Cartoixa, perquè devia ser poc o molt dintre el perímetre dels seus dominis.

Potser seria temerari de sospitar que hagués estat el pou de Poboleda que els cartoixans van adquirir al començament del segle XVIII, tal com expliquem una mica més enllà. Potser seria temerari, però no deixa de ser una possibilitat. Si bé ara és al terme de la Morera, però en un lloc pròxim al de Poboleda, podria haver correspost a terres transitades pels de Poboleda, abans que es dibuixessin els termes municipals tal com ara són.

Al mateix terme de la Morera, a pocs minuts al sud de la Conreria, a la vora esquerra del barranc dels Horts, sota la carretera que va a les Vilelles, es parla del pou del Gel per designar una parada dintre la partida de la Broguera [Bruguera]. És al costat d'un antic forn d'obra. Del pou que el nom delata, no se'n veu res, tot i que els meus informadors —el Sr. Benito Porqueres Artigues, que és l'alcalde pedani, i Mn. Josep M. Mitjans, que és el rector— indiquen on podia haver estat. Damunt d'aquest lloc, ara hi ha una parada d'olivers, i restes d'antics recs; com que, llaurant-hi, surten fragments d'argamassa, es pot pensar que hi havia hagut les basses geladores, tot i que també podien haver estat —i segurament que eren— a la vora del barranc.

Ja en el segle XVII, però sobretot en el XVIII, els frares de la Cartoixa van ser molt actius en el comerç de la neu. No sabem amb exactitud si treien la mercaderia dels pous que tenien a l'entorn de la Cartoixa o si la treien del pou de la Pineda, entenguï's del que ara es coneix per mas dels Frares (dels frares d'Escaladei), al terme actual de la Febró, un mas que últimament havia estat ocupat pel campament militar. El llibre que s'ha citat abans, que historia el comerç de la neu al Camp de Tarragona, dedica una certa extensió a aquest pou de la Pineda, ja que el terme de la Febró —administrativament parlant— correspon al Camp. De la hisenda de la Pineda dels Pares de Cartoixa se'n parla en papers de l'any 1575, i molt abans, al segle XIV, Escaladei i el comtat de Prades ja discutien per qüestions de recaptació de tributs en aquella zona, amb independència del mas i del pou. Una capitulació de l'any 1616, entre els jurats de Reus i Damià Pallarès, parla de la neu de la Pineda i el 1671 s'expressa la necessitat que no es gasti altra neu fins que no s'hagi acabat la que els síndics han empouat a la Pineda. Tres anys més tard, comenten que Prades demana algun augment de preu per haver de portar la neu de la Pineda, segurament perquè la seva s'havia acabat i n'havien hagut de comprar als monjos, a un preu més car. Els documents no sempre deixen clar a quin dels pous es refereixen quan parlen d'Escaladei. Per exemple, l'any 1669, Escaladei, junt amb el traficant Joan Pujol de Maspujols, ofereix proveir la vila de Reus amb neu de la Pineda. El 1669 mateix, potser a conseqüència d'aquella oferta, se'n va rebre també d'Escaladei a Reus, però no sabem de quin pou, tot i que es pot suposar que del de la Pineda. Tampoc no sabem de quin pou era la que Escaladei va servir a Riudoms el 1701. I el 1758 va tornar a passar el mateix, que no queda clar de quin pou procedia la neu dels cartoixans. Poc més tard, el 1762, en un contracte entre Reus i Miquel Macip, de Prades, es feia constatar que Escaladei respondria del subministrament, si el Macip no pogués complir el compromís contret. En un altre contracte per als anys 1764-1765, Prades

es reserva el dret de recórrer a Escaladei si Prades es quedava sense neu. Són uns exemples que fan comprendre que la Cartoixa era molt activa en el comerç del gel.

Els monjos devien tenir tanta necessitat de neu per al seu negoci que l'any 1702 van adquirir la nevera de Poboleda, per un preu de 412 lliures amb la condició que donarien gel als habitants de Poboleda, que llavors no devien arribar ni a dues-centes cinquanta persones, potser unes cinquanta famílies. Més tard, la Cartoixa va aconseguir de suprimir aquesta clàusula de proveïment gratuït a Poboleda amb l'argument que era "cosa clarament prohibida en lo C. 18 del cap. s de nostres statuts lo qual no advertiren los que [...] concorregueren en la compra". De manera que els de Poboleda es van quedar sense gel per aquesta maniobra dels cartoixans. No ha estat possible d'aclarir on era aquest pou. Es pot suposar que el pou de Poboleda, del qual queden residus prop del poble, és el que van tornar a construir més tard, amb la vènia dels cartoixans.

Un document molt més tardà, un "Fitat nou", de 1814, entre el terme de la Morera i el de Cornudella, costa d'interpretar: "puja tot recte dalt de la cerra major en vista del pou del gel de la Conreria, y dels corrals, caminant tot recte fins al camí que passa per dita cerra á tiro de pedra, poc més, ó menos. Posat al camí caminant de cara a orient, segueix lo dit camí cosa de un quart fins á deixar lo dit camí, que va en direcció al grau d'en Torné" [ara més conegut per grau del Tomaset]. Prescindint de com queda de confús aquest text, però centrant-nos en això que diu que de dalt de la serra Major es veu "el pou del gel de la Conreria", ens hem de preguntar si no es referia al pou de la Pineda. No sembla possible que per aquells vessants aspres i rostos de Montsant hi hagués pogut haver una nevera, i que des d'allà dalt es distingís el pou de la Conreria del qual he parlat.

A *Poboleda*, es parla del pou de la Nevera, davant del molí dels Flares, a l'altra banda de riu de Siurana. Jassans (Jassans, 1998, p. 167) diu que és més conegut per "pou del Rocamora", a la part baixa de la Vall d'Hebron. Podria ser que no fos el mateix pou que el 1702 els de Poboleda van vendre a la Cartoixa, sinó un de nou que els de Poboleda, el 1749, van ser autoritzats pels cartoixans a construir i se'ls va establir un bocí de terra per fer-hi les basses.

A *Pradell de la Teixeta*, el nostre informador, Miquel Cabrer Bertran, de cal Xiu, que té 85 anys i viu a cal Samarra, de moment, no hi cau, no entén ben bé què demanem; però al cap d'una mica diu que hi havia un pou a la Serra. No sap explicar gaire en quin punt de la Serra. Potser no gaire lluny d'allí on el camí que ve de l'Argentera entrava al terme de Pradell. Potser prop del punt que a l'Argentera coneixen per l'Enderrocada. És al trifini l'Argentera-Dues-aigües-Pradell. Potser pròxim a un indret conegut pels Abeuradors, on sens dubte que hi havia aigua, indispensable per a fer gel. Cap als 700 m d'altitud. Quant a les mides observades, el seu record vacil·la: un diàmetre de 3, o 4, o 5 m i una profunditat de 4 o 5, o potser 6 m.

El resultat d'aquest propòsit d'investigació a l'entorn de l'existència passada de neveres al Priorat fa comprendre que l'activitat nevatera va quedar restringida a només sis dels vint-i-tres termes municipals que el formen, i un altre en territori administrativament del Camp però fisiogràficament del Priorat, i amb vuit pous, dos dels quals al terme municipal de la Morera, en territori cartoixà. Que, tret del de Poboleda –i ja s'ha vist que va comportar complicacions amb el monestir– cap altre no va existir en cap dels altres cinc pobles del Priorat històric: Bellmunt, Gratallops, Porrera, Torroja i la Vilella Alta. Ens podríem preguntar si no hi va influir el fet que –com que la neu representava un bon negoci– convenia a la Cartoixa de preservar-ne l'exclusivitat. Però aquesta seria una pregunta que no tenim elements per a contestar. El fet és que al sector septentrional del Priorat –a part de la Cartoixa i Poboleda, que hi estava molt lligada– només va tenir un pou Cornudella, que corresponia al comtat de Prades. I al sector meridional, si més no Falset i Capçanes –que formava part del terme general de Tivissa– queien dins l'òrbita de la baronia d'Entença; mentre que Pradell de la Teixeta i el mas de Magrinyà (Colldejou) van correspondre a la baronia d'Escornalbou.

4. Poca activitat nevatera, Escaladei exclòs

Tot plegat, mirat amb una perspectiva de conjunt, el sector de país que ara es coneix per comarca del Priorat va participar poc en el trafiqueig de neu i gel si es fa una comparació amb el que va passar en aquest aspecte a les muntanyes de l'entorn del Camp, des de Pradip fins al Catllar, amb Prades, que podríem qualificar de capital, i Santes Creus, que devia dominar el sector del Gaià; potser perquè al Priorat no hi havia poblacions grans a proveir, com n'hi havia al Camp, amb les seves tres capitals i diversos altres agrupaments humans d'una certa importància. És cert que Falset, cap al final del segle XVIII, ja vorejava els 2.500 habitants i en tenia mil més al primer terç del XIX; però cal recordar que precisament ja hi hem trobat una nevera, que devia ser de capacitat restringida i proporcionada al consum local. L'únic traficant important prioratí va ser Escaladei, que estava en contacte amb la xarxa dels mercaders més actius de l'època, que encaminaven els contractes de venda sobretot cap a Reus, Tarragona i Valls, i les seves rodalies.

Vet aquí que el Priorat, agafat de conjunt –i deixant a banda la cartoixa d'Escaladei–, va quedar al marge –pel que sembla– d'una activitat econòmica que devia tenir una certa importància –tanmateix potser discreta, però no del tot menyspreable–, que es va estendre en el temps al llarg d'uns quatre segles, des del XVI al XIX.

No podem acabar sense agrair la col·laboració diversa que ens han prestat, durant aquesta investigació, uns amics com la Sra. Genoveva Martorell i Figuerola, Josep M. Sugranyes i Nogués i Jaume Teixidó, a part dels altres que se citen dintre el text.

Bibliografia

- AMIGÓ, Ramon (2002). *El tràfic amb el fred al Camp de Tarragona (segles XVI-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or).
- AMIGÓ ANGLÈS, Ramon (1995). *Siurana de Prades*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica.
- AMIGÓ ANGLÈS, Ramon (1998). *Siurana de Prades. La terra i la gent*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, Rafael Dalmau, editor.
- AMIGÓ ANGLÈS, Ramon; ESPASA BALLESTER, Joan Bta. (1990). *Noms actuals i pretèrits del terme antic de Cornudella de Montsant*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- BIETE I FARRÉ, Vicenç (1979). "Toponímia de Cabacers i el seu terme". Separata de *Revista Catalana de Geografia*, [Barcelona], Vol. II, núm. 5 a 8, gener-desembre, 86 pàgines sense numerar.
- BIETE I FARRÉ, Vicenç (1991). *Cabacés, un poble al peu de Montsant*. Ajuntament de Cabacés.
- Gran geografia comarcal de Catalunya. El Priorat, la Ribera d'Ebre, Terra Alta i el Matarranya*. Volum 11 (1984). Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.
- JASSANS, Miquel S. (1998). *Onomàstica de Poboleda*. Barcelona. Institut d'Estudis Catalans.
- LLOPIS LLORT, Isabel (1994). *Inventari i estudi dels noms de lloc i de persona de l'antic terme d'Albarca (el Priorat)*. Barcelona: Societat d'Onomàstica i Institut Cartogràfic de Catalunya.
- PEREA, Eugeni (1984). *La Morera de Montsant i el seu terme municipal. Toponímia*. Santes Creus: Fundació d'història i art Roger de Belfort.
- PERE ANGLÈS, Ramon; AMIGÓ ANGLÈS, Ramon (1997). *Onomàstica del terme municipal d'Ulldemolins*. Barcelona: Societat d'Onomàstica i Institut Cartogràfic de Catalunya.
- SABATÉ I ALENTORN, Jaume (1988). *Antroponímia i toponímia del poble i terme municipal del Lloar*. Tarragona: Excma. Diputació de Tarragona.
- SABATÉ I ALENTORN, Jaume (1994). *Noms de lloc i de persona actuals i pretèrits del poble i terme municipal de Gratallops (Priorat)*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- SABATÉ ALENTORN, Jaume (1995). *Noms actuals i pretèrits del poble i terme de Torroja del Priorat*. Barcelona: Societat d'Onomàstica i Institut Cartogràfic de Catalunya.
- SABATÉ ALENTORN, Jaume (2000). *Onomàstica del poble i terme de la Vilella Alta*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.